

РЕЦЕНЗИЯ
НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД НА ТЕМА
„ПРЕВЕНЦИЯ НА ПРЕСТЪПНОСТТА, СВЪРЗАНА С ДОМАШНО НАСИЛИЕ СПРЯМО
ЖЕНИ В РЕПУБЛИКА КАЗАХСТАН”
ЗА ПОЛУЧАВАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”

Докторант: Макпал Бахитжановна Кайназарова

Форма на обучение: самостоятелна подготовка

Научен ръководител: доц. д-р Валентин Недев

Област на висшето образование: „Социални, стопански и правни науки”

Професионално направление: „Право”

Докторска програма: „Криминология”

Рецензент: проф. д.н. Юлия Дончева Бояджиева, съобразно заповед на ректора на ВСУ „Черноризец Храбър” № 243 от 20.04.2023 г.

1. Кратки биографични данни за докторанта

Макпал Кайназарова е родена на 29.01.1990 г. През 2011 г. завършва Таразкия държавен педагогически институт, специалност „Основи на правото и икономика“. През 2012 г. завършва Таразкия държавен университет „М. Х. Дулати“, специалност „Юриспруденция“, магистратура по право, а през 2015 г. – магистратура по специалността „Юриспруденция“.

Трудовата си дейност започва през 2011 г. като преподавател в катедра „Юриспруденция и затворно дело“ на Таразкия държавен университет „М. Х. Дулати“. Работи последователно като старши преподавател в катедра „Гражданско и гражданскопроцесуално право“, юрист в отдела за държавни поръчки, юрист в отдела по държавно и правно обезпечаване. По съвместителство е старши преподавател в катедра „Гражданско и гражданскопроцесуално право“ на същия университет. От месец юли 2021 г. до момента е юрисконсулт на университета.

Зачислена е като докторант в Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър“ на самостоятелна подготовка по докторската програма „Криминология“ съгласно заповед на ректора на ВСУ № 491 от 15.07.2021 г. Отчислена е с право на защита със заповед на ректора на ВСУ № 237 от 18.04.2023 г.

2. Актуалност и значимост на проблематиката на дисертационния труд

Във въведението и на различни места в дисертацията е засегната и обоснована много добре актуалността на проблема за насилието над жени и в частност на домашното насилие над жени. Това е един от най-дискутираните проблеми на национално и международно равнище от държавни институции и неправителствени организации. Вече в продължение на години се обсъждат общо взето едни и същи проблеми, без да се получи осезаемо положително развитие на противодействието на явлението и преди всичко на превенцията.

Домашното насилие над жени е обект на изследване от различни науки и специалисти. В много страни, включително и в Казахстан, са провеждани проучвания от институции и агенции, засягащи едни или други аспекти на явлението. Но, както се вижда и от библиографската справка към дисертационния труд, не е провеждано тематично

изследване, при което систематично от гледна точка на криминологията и с инструментариума на криминологичната наука да бъде проучен и анализиран проблема.

3. Общо представяне на дисертационния труд

Рецензираният дисертационен труд е в общ обем от 238 страници. Състои се от въведение, изложение в три глави, заключение, библиография и приложения.

Съдържанието на всяка глава е разделено на отделни параграфи, с изводи към всеки от тях. Основният текст включва 45 таблици, 23 диаграми, 1 карта и 2 приложения. Библиографията включва 92 литературни източника на български, руски, английски и френски език – монографии, студии, статии, материали от интернет сайтове, и 57 нормативно-правни акта.

Глава първа „Понятие и същност на престъпното насилие срещу жени” се състои от 3 параграфа.

В §1 *„Понятие и признаци на насилствените престъпления в семейството“* изложението има необходимия методологичен характер с оглед реализирането на задачите на дисертационното изследване. Разгледани са понятията „насилие“, „насилствено престъпление в семейството“, „домашно насилие“, „насилие в семейството“. Това е направено на базата на обширен анализ на много авторски определения и дефиниции в закони и други правни актове. Взети са предвид определенията, приети в международното право, регулиращо брачните и семейните отношения. Прави се извод, че няма единен подход при дефиниране на понятията, което произтича включително от сложността на проблема и трудностите при правното му регулиране.

Разгледано е законодателството по отношение на домашното насилие на страни от Общността на независимите държави (Руска федерация, Киргизка република, Таджикистан, Узбекистан, Азербайджан, Армения, Молдова, Грузия, Украйна), както и на други страни – Литва, България, Испания, Австрия. Представен е и националният закон, приет през 2009 г. „За профилактика на битовото насилие“. Изводът е, че изучените нормативни актове имат своите национални особености, но всички са много съдържателни, изразяват разбирането на законодателя за обществената важност на проблема и са насочени максимално пълно към противодействие на семейното насилие.

Отбелязвам като положителна страна на изследователската работа на докторантката отразяването на разбирането на гражданите за домашното насилие над жени чрез паралелно представяне на резултати от проведеното национално изследване „Казахстанските семейства – 2019“ и собственото изследване на общественото мнение сред населението.

В §2 *„Типология на видовете домашно насилие срещу жени“* (заглавието съдържа известна тафтология) само част от изложението се отнася до видовете домашно насилие срещу жени и тяхната характеристика. В значителна степен са засегнати въпроси, които се отнасят до други параграфи – разпространение на насилието срещу жени, необходимост от противодействие, правата на човека и жените, криминализация на насилието срещу жени, фактори за насилие срещу жени, отново за понятието „насилие“.

Посочва се, че има голямо разнообразие от мнения относно видовете домашно насилие. Авторското виждане е, че правилният подход изхожда от общото (родово) понятие "насилие", въз основа на което се приемат следните видове насилие: физическо (включително заплахата от неговото използване); сексуално; психологическо; икономическо.

Всъщност въпросът за видовете домашно насилие е засегнат и в първия параграф, където е посочено, че при класифицирането на насилствени престъпления в семейството

има два подхода. Първият е свързан с характеристиките на обекта на насилие като възраст (насилие над деца, възрастни хора); пол (насилие над жени и насилие над мъже); здравословно състояние (насилие над хора с увреждания и недееспособни); родствени отношения (семеино насилие, кръвосмешение); расова, религиозна, етническа принадлежност; социален статус, професия. Вторият подход е свързан с естеството на насилствените действия и включва като видове насилие физическото, психологическото (емоционалното), сексуалното и икономическото.

В §3 *"Особености на криминализацията и декриминализацията на съставите на престъпления, свързани с домашно насилие в Република Казахстан"* се разглежда интересният и много важен от гледна точка на контрола над престъпността въпрос – този за контрола над престъпленията, свързани с насилие срещу жени в семейството, осъществяван чрез наказателния закон.

Към момента, както е записано в дисертационния труд, стр. 80, националното законодателство на Република Казахстан съдържа текстове на 28 правонарушения за различни видове домашно насилие. От тях 23 предвиждат наказателна и 5 – административна отговорност (3 са специално административни, 2 са в областта на административната превенция). Докторантът представя на обсъждане въпроса за криминализацията и декриминализацията на някои състави, свързани с домашно насилие. Конкретно става дума за съставите за умишлено причиняване на лека телесна повреда и за побои, които 4 пъти са прехвърляни от категорията на престъпления в административни нарушения и обратно. Представени са аргументи за и против криминализацията, като авторът защитава първата позиция.

Имам бележки по систематиката на изложението с включването на въпроси, неотговарящи на заглавието на параграфа. Например отново се засяга въпросът, че в казахстанското наказателно законодателство не се съдържат понятията „домашно престъпление" и „домашно насилие".

Втора глава „Криминологична характеристика на насилствените престъпления в семейството, извършени срещу жени" има 3 параграфа.

В §1 *"Състояние, структура и динамика на насилствените престъпления в семейството срещу жени"* се прави анализ на състоянието и тенденциите на общата престъпност и на престъпленията, отнасящи се до домашно насилие над жени в Република Казахстан за периода 2017–2022 г. въз основа на статистическа информация на Комитета по правна статистика и Главната прокуратура. Докторантът се е справил добре със статистическия криминологичен анализ на изследваната престъпност, отбелязването на корелиращи тенденции, търсенето на обяснения за едни или други резултати.

Анализът на данните сочи, че при спад на броя на общо регистрираните престъпления с 44% и с 48,6% на регистрираните престъпления срещу жени, броят на регистрираните случаи на домашно насилие над жени се е увеличил със 134%. За даване на по-пълна картина на състоянието на домашното насилие срещу жени е направен статистически анализ и на административните нарушения, извършени в областта на семейните и битовите отношения по отношение на жените: незаконни действия в областта на семейните и домашните отношения; умишлено причиняване на лека телесна повреда; побои.

Важен момент е разглеждането на въпроса за латентността при престъпленията, свързани с домашно насилие срещу жени, като се акцентира върху естествената латентност, дължаща се на ниската съобщаемост за тях от жертвите. В потвърждение на това се

представят резултати от проведените от докторанта проучвания сред гражданите и сред работници от кризисни центрове и центрове за подпомагане на жертви на домашно насилие.

В структурата на битовите престъпления с най-голям дял са престъпленията, свързани с физическо насилие, следват престъпленията от сексуален и психологически характер и с много малък процент – престъпленията, свързани с икономическо насилие. Вътрешносемейните насилствени престъпления се извършват най-често между съпрузи и съжителители в семейства с ниско социално и материално ниво, в нетрезво състояние на извършителя и жертвата или на един от тях.

Изложението относно законовата уредба за подкрепа на жертвите от домашно насилие и за фонд за подпомагане на жертвите на престъпления е за трети параграф на тази глава.

В §2 „Основни фактори, определящи домашното насилие над жени“ докторантът обосновава, че съществуването на домашно насилие срещу жени се дължи на фактори, характерни за престъпността като цяло, за насилствените престъпления и за битовите престъпления: макро-икономически фактори; фактори, свързани със социалната среда; фактори на отношенията; индивидуални фактори. В същото време детерминираността на престъпленията срещу жени, извършени в условията на домашно насилие, има свои собствени характеристики, тъй като те се извършват между членове на семейството. Оправдано, насилието срещу жени често се свързва с насилие, основано на пола. На ниво домакинство и в масовото съзнание домашното насилие срещу жени се позиционира с физическо въздействие в семейната и битовата сфера в резултат на социални норми, одобряващи насилието и господството на някои членове на семейството над други. За Казахстан е характерно, че домашното насилие по отношение на жени, се основава преди всичко на икономическата зависимост на жената от мъжа. Продължава да съществува проблемът с многоженството, ранните бракове, нерегистрираните бракове (така наречените традиционни или религиозни бракове). Продължава и традицията „уплата калыма“, при която мъжът счита жената за своя собственост. Установена е тясна корелационна връзка между динамиката на битовите насилствени престъпления и пианството и наркоманията.

Тук изследователски принос на докторанта са данните от проведените собствени анкетни проучвания сред населението и работниците от кризисните центрове. Сравнителният анализ на резултатите относно детерминиращите явления фактори показва съществено сходство.

По отношение на понятийния апарат не става ясно в какво съотношение се използват понятията „фактори“, „причини“ и „детерминанти“.

В §3 „Криминологична оценка на последиците от престъпления в семейно-битовата сфера по отношение на жените“ докторантът възприема систематизация на цитиран автор на последиците от престъпления в следните групи: морални, психологически, физически, материални (икономически), политически. Престъпните последици могат да бъдат: близки и отдалечени; непосредствени и косвени; преки и странични; включени или невключени в съставите на престъпленията.

Анализът на данните на Комитета по правна статистика относно броя на жертвите през периода 2017–2022 г. сочи, че най-голям е броят на жертвите, пострадали от изнасилване. Следват: умишлено причиняване на средна телесна повреда; неизпълнение на задължения за изплащане на издръжка; полов акт или други сексуални действия с лице под шестнадесетгодишна възраст; довеждане до самоубийство и др. И тук интерес

представяват резултатите от анкетните проучвания относно оценката на респондентите на последствията от различните видове насилие над жени.

В Република Казахстан защитата на лицата от домашно насилие се осъществява в съответствие с действащото законодателство. Жертвите на домашно насилие получават специални социални услуги въз основа на разработен стандарт. В него се дефинира понятието „жертва на домашно насилие“, като се свързва с престъпление, отнасящо се до домашно насилие, с причинени морални, физически и (или) имуществени вреди.

В *третата глава "Основни насоки за предотвратяване на насилствени престъпления в семейството срещу жени"*, състояща се от 4 параграфа, се представя и анализира съществуващият модел в Казахстан за противодействие и преди всичко за превенция на домашното насилие срещу жени.

Изложението в §1 *"Наказателноправни мерки за защита на жените от домашно насилие"* е построено въз основа на разбирането, че „наказателноправната защита на жените от домашно насилие се състои в решаването на три задачи: ужесточаване на наказанията за битово насилие против жени; укрепване на профилните подразделения на полицията; преразглеждане на подходите на организацията на работа с потерпевшите“ (стр. 144). Не споделям такова разбиране и намирам, че изложението на този параграф не съответства на заглавието.

В §2 *„Законодателство за профилактика на домашното насилие по отношение на жените в Република Казахстан“* е извършен анализ на законовата регулаторна рамка по отношение осигуряването на безопасност на жените срещу насилие, включително и срещу насилие в семейството: Концепция за семейната и джендърна политика в Република Казахстан до 2030 г.; Концепция за правната политика на Република Казахстан до 2030 г.; Закон "За профилактика на престъпността"; Закон "За профилактика на битовото насилие" и др.

Изводът на докторанта е, че практиката на прилагане на относимите закони, както и на съответните норми, съдържащи се в Наказателния кодекс на Република Казахстан, показва, че се решават много въпроси, свързани с противодействието на домашното насилие над жени. Постигнат е напредък в борбата срещу домашното насилие. Но в Казахстан няма специализирана държавна програма, насочена единствено към борба с домашното насилие над жени. Направената оценка на регулаторната рамка показва проблеми и противоречия. Дадени са редица предложения тяхното решаване.

В §3 *"Криминологични мерки за защита на жените от домашно насилие"* се развива тезата за важното място, което заемат криминологичните мерки за защита на жените от домашно насилие в цялостната система за противодействие на явлението. Анализирани са мерки за общосоциална и специално-криминологична превенция. Докторантът поставя акцент върху 10-те вида мерки за индивидуална превенция на домашното насилие, най-активно използвани от които са две: защитно предписание/заповед и специални изисквания по отношение на фактите за домашно насилие. Посочват се проблемите по процедурата за издаване на защитна заповед, свързани с прилагането на инструкцията „За организацията на работата на отделите на органите на вътрешните работи на Република Казахстан за борба с проявите на насилие срещу жени“. Обърнато е внимание, че в Правилата за прилагане на превантивен контрол от органите на вътрешните работи върху лица, по отношение на които е издадено защитно предписание, няма стандартен план за индивидуална превантивна работа със "семейни агресори". Не е възможно да се приложи защитна заповед и да се установят специални изисквания за поведението на непълнолетен нарушител, особено след

като родителите, жертви на насилие, по закон трябва сами да носят отговорност за тяхното възпитание.

В §4 "Защита на жените от домашно насилие чрез институции на гражданското общество" авторът разглежда гражданското общество като ключов инструмент за успех в противодействието на домашното насилие над жени. Проучването показва, че в Казахстан институциите на гражданското общество имат право да предоставят широк спектър от услуги на жени – жертви на домашно насилие: „горещи телефони“; предоставяне на психологическа помощ и психологическа рехабилитация на жени; психологическа помощ и подкрепа за деца, жертви и свидетели на домашно насилие; съдействие при оказване на помощ по социални въпроси; правна помощ, включително лично и телефонно консултиране, изясняване на правата на жена, пострадала от домашно насилие, съдействие при изготвяне на искове, изготвяне на молби за защитна заповед, помощ при възстановяване на документи, информиране за адвокатски услуги; предоставяне на подслон, където жертвите на домашно насилие могат да получат временно безопасно жилище; обучение на представители на полицията, държавни органи и граждански активисти за съвременни механизми за предотвратяване и реагиране на домашно насилие.

Проведената анкета с работници от кризисните центрове очертава проблемите при взаимодействието между неправителствените организации и държавните институции и са направените препоръки в тази насока.

4. Научно-теоретични и научно-приложни приноси в дисертационния труд

4.1. Като *теоретичен принос* в дисертационния труд на Макпал Кайназарова в посока на *обогаляване на научното познание в особената част на криминологията* оценявам следните моменти:

- разработването на криминологичен модел на престъпността, свързана с домашно насилие над жени в Казахстан;

- очертаването на спецификата на превенцията и контрола над престъпността, свързана с домашно насилие срещу жени, с което се допълва общата теория на превенцията и контрола над престъпността. Специфичен за Република Казахстан проблем, свързан с контрола над домашното насилие срещу жени, е този, 5 – н свързан с криминализацията и декриминализацията на определени форми на домашно насилие.

4.2. *Обогатява се емпиричната база на криминологичната наука на Казахстан и съответно на сравнителната криминология с:*

- данните за състоянието на престъпността, свързана с домашното насилие над жени в Казахстан;

- резултатите от двете проведени анкетни проучвания сред населението и работници от кризисни центрове и центрове за подпомагане на жертви на домашно насилие.

4.3. *Като достижения на докторанта с научно-приложна стойност отбелязвам:*

- направеният сравнителноправен анализ на законодателствата по отношение на домашното насилие на страни от Общността на независимите държави, на други държави, между които и България, на относимото международно право, както и оценката на националната правна база с посочването на проблеми и противоречия и с предлагането на подходи за тяхното решаване;

- аналитичният обзор на понятията „насилие“, „насилствено престъпление в семейството“, „домашно насилие“, „насилие в семейството“. Това е направено на базата на обширен анализ на много авторски определения и дефиниции в закони и други правни актове. Взети са предвид определенията, приети в международното право, регулиращо брачните и семейните отношения;
- дадената криминологична характеристика на насилствената престъпност в семейството по отношение на жени: състояние, структура, тенденции, фактори; детерминираност на престъпленията срещу жени, извършени в условията на домашно насилие с нейните специфични характеристики, обусловени от обстоятелството, че се извършват между членове на семейството;
- направената криминологична оценка на последствията от престъпленията в семейно-битовата сфера по отношение на жени;
- анализирането и систематизирането на съществуващия в Казахстан модел за противодействие на домашното насилие срещу жени с очертаването на различните субекти, чиято дейност е с превантивна насоченост към явлението;
- анализът на дейността и на възможностите на институциите на гражданското общество, които авторът разглежда като ключов инструмент за успех в противодействието на домашното насилие над жени;
- направените препоръки с конкретна превантивна насоченост за повишаване ефективността на дейността на субектите на противодействие на явлението, както и предложенията *de lege ferenda* за усъвършенстване на наказателното законодателство и на закони, регулиращи превантивната дейност по отношение на домашното насилие срещу жени.

5. Критични бележки по дисертационния труд

В критичен аспект обръщам внимание на следното:

- обектът и предметът на дисертационното изследване не са точно формулирани. Обект на проведеното изследване е домашното насилие над жени като явление и съответно престъпността, свързана с домашно насилие над жени. Според формулировката на предмета на изследване излиза, че то е повече в областта на наказателното право, отколкото на криминологията, което в действителност не е така;
- тъй като важна част от обучението на докторанти по криминология е придобиването на знания и умения не само за теоретично, но и за емпирично изследване, считам, че не е обърнато достатъчно внимание на описанието на използваните методи и конкретно на анкетния метод – модел на извадките, подбор на респондентите, представителност на данните. Едната извадка е от 395 отзовали се лица, преди всичко млади хора: 39,7% – до 18 години; 49,1% – от 19 до 25 години; 87% са студенти; 84,5% – неженени. Видно е, че не е налице представителност по отношение на цялото население, като трябва да се отчете, че постигането на добра представителност едва ли е по възможностите на един докторант. Другата извадка включва 29 отзовали се работници от специализирани центрове, които са 40 на брой.
- структурата на труда е правилно построена, но в доста параграфи има части от изложението, които не съответстват на заглавията. Това създава впечатление за известна несистематизираност в съдържанието на труда. Струва ми се, че причина за това е недостатъчната в някои отношения теоретична криминологична подготовка на докторанта, преди всичко по отношение на направленията на превенция и видовете превантивни мерки.

- на места аргументацията на направените препоръки и предложения *de lege ferenda* не е достатъчна.

Направените бележки не намаляват качеството на получените резултати и на приносите.

6. Общи впечатления от работата на докторанта и препоръки

Докторантът Макпал Кайназарова демонстрира възможности за обхващане на нормативна база и литературен апарат в достатъчна пълнота. Показва, че умее да се насочва към съответните източници, да ги анализира, да прави обобщения и изводи, да представя собствени виждания. Съвсем обяснимо е, че не навсякъде това е достатъчно задълбочено, издържано и аргументирано.

Въпреки че на пръв поглед не изглежда трудно, правенето на анализ на престъпността, в случая на престъпленията с окраска „домашно насилие срещу жени“, въз основа на статистически данни, които да представят нейните размери, тенденции и структура по различни признаци, изисква определени познания и умения в тази статистико-криминологична материя. Докторантката се е справила добре с анализа, проявила е усет, търсила е зависимости между тенденции, търсила е обяснения.

Препоръка: За по-синтезирано и нагледно сравнително представяне на динамични редове с данни за общата престъпност и за определен тип престъпност или вид престъпления, в случая данни за общо регистрираните престъпления и за престъпленията, свързани с домашно насилие срещу жени, данните да се отразяват не в отделни таблици, а в отделни редове/колони на обща таблица. Така веднага и нагледно ще се видят еднаквите и различните тенденции. Това се отнася и за графичното изобразяване на статистическите динамични редове – на една, а не на две отделни графики.

Като научна сполука на докторантът оценявам пълноценното използване и съпоставяне на резултатите от проведените собствени анкетни изследвания с двете групи респонденти, както и на резултати от други емпирични изследвания в Казахстан.

Препоръчвам на докторанта да продължи работата по темата. Има много криминологични аспекти на домашното насилие въобще и в частност срещу жени, които могат да бъдат обект на изследване и анализ. Изследванията могат да се задълбочат чрез проучване на наказателни и административни дела, преписки по конкретни случаи в кризисни центрове и центрове за подпомагане на жертви на домашно насилие, интервюта с работници от такива центрове, интервюта с пострадали от насилие лица.

7. Автореферат

Авторефератът е изпълнен в обем от 26 печатни страници. Прави впечатление, че има несъответствия между заглавията на някои параграфи с тези от дисертацията (§ 3, глава 1); разместване на параграфи в глава 2; липсва параграф в съдържанието на глава 3. Но в изложението на автореферата в общи линии пълно са отразени основните изследователски резултати и изводи.

В документацията по процедурата за защита на дисертационния труд на Макпал Кайназарова има становище на доц. д-р Орлин Радев – консултант, че трудът е оригинално научно изследване и няма основания за съмнение за плагиатство и/или други неотторизирани заемки.

8. Публикации

По темата на дисертацията докторантът има 3 самостоятелни публикации в сборник от XXI лятна научна сесия на Юридическия факултет, катедра „Правни науки” на ВСУ, с което са изпълнени наукометричните изисквания относно публикационната дейност.

9. Заключение

Темата на дисертационния труд на **Макпал Бахитжановна Кайназарова** „Превенция на престъпността, свързана с домашно насилие спрямо жени в Република Казахстан” е дисертабилна с висока значимост и актуалност на проблематиката.

Дисертационният труд удовлетворява изискванията на чл. 6, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав на Република България. Съдържанието и приносните моменти в труда са в областта на криминологията. **Оценката ми за него е положителна.**

Имайки предвид гореизложеното, **предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на Макпал Бахитжановна Кайназарова образователната и научна степен „доктор” по професионално направление „Право”, специалност „Криминология”.**

Член на научното жури и рецензент:

(проф. д.н. Юлия Бояджиева)

С о ф и я, 20 май 2023 г.